

Рогер Гилин (Упсала)

**ЗА ПОЛИФОНИЗМА В ПОЛИТИЧЕСКАТА ПОЕЗИЯ - ПОЕМИТЕ
"СЕПТЕМВРИ" ОТ ГЕО МИЛЕВ И "ЧЕРВЕН ЕМИЛИИ"
ОТ ЕЛМЕР ДИКТУНИОС**

Въпреки че политическите литературни творби са писани, за да влияят на развитието на нещата в даден момент от историята на една страна, има такива политически творби, които са живи не само в момента, когато се творят и се обнародват, а си остават вълнуващи и за следващите поколения. Тези творби не губят от факта, че обществената ситуация се е променила, а имат такива художествени качества, че дори може да печелят от тази конкретна обществена промяна и може да се четат с още по-голям интерес и ентузиазъм от новите поколения. В българската литература един такъв случай намираме в блестящата Гео-Милева поема "Септември".

Тази поема е публикувана за първи път в сп. "Пламяк" през есента на 1924 г., т. е. преди повече от 60 години. Обществената и политическата ситуация по онова време е и своеобразна, и много тежка. Няма да влизам в подробности, всички знаем и тогавашното политическо положение, и поразителното впечатление, което е направила на всички поемата, когато е била публикувана, и трагичните последици за самия автор. Сигурно не всички по онова време са чели поемата по един и същ начин. Някои, например представителите на властите, сигурно са я разбрали главно като своеобразна, страстно политическа статия. За други навярно естетическата страна е изтъквала на преден план, а за трети пък е било ясно, че тук става въпрос за грандиозна слава от поезия и политика.

По-късните поколения българи, както и чужденци като мене, не са живели, а и сега не живеем под същото политическо потисничество, под каквото са живеели българите по време на публикуването на "Септември". По образование ние *знаем* историческото събитие, но не можем да го *чувствуваме* както

тия, които са живеели тогава или дори са били част от тогавашните събития. Но за нашето възприемане на "Септември" това няма значение. Нашето вдъхновение от поемата сигурно не е по-малко от вдъхновението на Гео-Милевите съвременници - по-различно, да, но по-малко, не. Гео-Милевата поема се променя пред очите ни или, по-точно казано, ние виждаме и обръщаме внимание на други неща в текста, тъй като в него вече има всичко. За нас поемата става по-обща, получава по-генерален характер, без обаче да загуби връзката с историческия си произход и политическата си основа.

Има и трета категория читатели, а именно тия, главно чужденци, които не знаят нищо или почти нищо за българската история и за политическите събития, които са накарали Гео Милев да напише "Септември". За тях "Септември" - включително поп Андрей, река Марица и всички споменати градове и села, може да бъде изцяло фиктивна история, рожба на въображението на голям поет без никакъв конкретен исторически фон. Как действува поемата на тия читатели? От дълъг опит знам, че действува много силно и на студентите, и на литературоведите специалисти. Когато обясняват историческия фон на поемата, често казват че той не е нужен. Те възприемат поемата еднакво добре от тяхна изходна точка, по техния по-общ план, като обобщаваща поема за въстание и революция въобще.

Както се вижда, Гео-Милевата поема "Септември" действува в много планове, вълнува и вдъхновява читателите по много начини. "Септември" притежава онази художествена сила, която липсва в редица литературни творби на политическа тема и поради това те, вън от конкретния си контекст, се редуцират, стават елиптически, повяхват. Всъщност "Септември" не е просто една поема, а нещо повече. Това е поема, която се намира в постоянно движение, която се променя и се трансформира с времето и с читателите, която носи белега на експанзията и разширяването. Тя е истинска полифонична творба.

На шведски език има един интересен поетичен паралел на "Септември", т.е. поема с конкретен политически фон и съдържание, която благодарение на художествените си качества може да действува в много различни планове - от най-конкретния

до най-общия - без да губи поетическата си сила. Това е "Röd-Emilii" ("Червен Емили") от експресионистичния поет Елмер Диктуниус (Elmer Diktonius, 1896-1961), финландец, който пише на шведски. Според бележка на самия поет "Червен Емили" е "балада от лето 18-о", нещо, което поради конкретните детайли на поемата е съвсем ясно на всеки човек, който знае поне малко за финландската история, по същия начин както политическият фон на "Септември" е ясен за всеки, който знае поне малко за българската история.

За разлика от "Септември", героят в "Червен Емили" не е целият народ, а един отделен човек, Червен Емили. Но той може да символизира целия народ, т. е. всички потиснати селяни и работници във Финландия в началото на нашия век (по онова време част от царска Русия). Червен Емили е между най-бедните, той се намира на гръното на обществото, без майка, без семейство. Неговото идване на белия свят не би могло да бъде по-ужасно, по-немилосърдно.

Röd-Emilii föddes	Роди се Червен Емили
i torpets bastu:	в сауната на селския дом:
smuts och gråt.	кал и плач.
Flickan knöt näven	Девојката стисна с длани
kring horungens strupe:	гърлото на детето извънбратно:
bättre för dej och	по-добре за теб и
bättre för mej -	по-добре за мен -
men hon blödde och dog.	но тя кървеше и умря.
Ett kvidande barn	Едно ридящо дете
i modrens stelnade blod	в майчината изстинала кръв
såg vintermorgonen gry.	видя зората на зимния ден.

Детството на Червен Емили е детство без любов и без радост. В своя същевременно силно емоционален и реалистичен стил - толкова подходящ за темата и толкова близък до стила на Гео Милев - Диктуниус показва с няколко конкретни събития, че в детството на Червен Емили има само три неща: работа, глад и омраза. Но след Октомврийската революция в Русия идва шансът за достоен, човешки живот на Червен Емили и много други като него. През януари 1918 г. избухва гражданската война между червените и белите във Финландия. Червен Емили става командир на рота на червените и в борбата не показва никакво милосърдие към бившите потисници (той сам никога не е

изпитвал милосърдие от тяхна страна). Но към пролетта белите получават помощ от редовната немска армия и лошо въоръжените червени нямат възможност да се защитят:

Röd-Emili ligger
bak stenen och svar:
nu fick fan oss när tysken kom!

Лежи Червен Емили
заг камъка и псува:
сега по дяволите, щом немецът
присигне!

Червен Емили е пленен и след кратък разпит е разстрелян с револвер по най-безцеремонния начин. Той умира, както се е родил: без права и без любов. Животът му е извършил пълен кръг.

Röd-Emili dog
på en avstjälpningsolats:
jämmer och smuts.
Rackarn drog liket
till närmaste karr:
vila för dej och
fem mark för mej-
vill du buta, så går det vålan.
En slocknande stjärna
på massgravens sörhiga jord
såg förvärs morgonen gry.

Умря Червен Емили
в яма за смет:
вой и кал.
Трупа му замъкна гробарят
в близкото блато:
почивка за теб и
пет марки за мен -
искаш ли смяна, и аз не съм против.
Една загасваща звезда
над кишава земя на общия гроб
видя зората на предпролетния ден.

Героите в "Септември" и в "Червен Емили", т.е. потиснатият български народ и гладуваният фински младеж Червен Емили, са описани такива, каквито са били, реалистично и неидеализирано, дори с отрицателни черти. И според Гео Милев, и според Елмер Диктуниос бедните хора са станали такива, каквито са - сурови, твърди, необразовани, поради тежките външни обстоятелства, при които са били карани да живеят. Винаги не е тяхна, а е на потисниците.

Поемата "Септември" е публикувана само една година след Септемврийското въстание във все още много тежка и напрегната политическа ситуация. От страна на Гео Милев това е било смело участие в поетична форма в тогавашния политически живот и довежда, както всички знаем, до варварското убийство на поета.

Поемата "Червен Емили" не е публикувана толкова близо до политическата ситуация, в която се разиграват събитията, а

едва в стихосбирката "Starl men mörk" ("Силен, но мрачен") през 1930 г., т. е. дванадесет години по-късно. Но раните от гражданската война във Финландия са били твърде дълбоки, те далеч не са били излекувани само след десетилетие и затова поемата на Диктуниос не е била написана по историческа тема, а е истинска политическа литературна творба. Затова и публикуването на поемата никак не е било безопасно за поета. И Гео Милев, и Елмер Диктуниос следователно са показали значителна гражданска смелост, когато са обнародвали поемите си.

За първи път четох "Червен Емили", когато бях на около тринадесет години. По онова време навярно дори не бях чул за финландската гражданска война и във всеки случай нямах представа каква е тази война. Но това нямаше значение, не играеше никаква роля. Чрез реализма и конкретността си, чрез силните си чувства и страстта си, чрез своеобразния си ритъм и, мисля, чрез екзотичните за мен финландизми (palvade, ruikkon, perkkande - поемата ми направи много силно впечатление.

Сега, когато тридесет години по-късно пак прочитам поемата на Диктуниос, тя ми прави еднакво силно впечатление. Сега аз съм съвсем друг човек в сравнение с тогавашното тринадесетгодишно момче, но що се отнася до поемата "Червен Емили", това е без значение. Поради полифоничния, динамичния характер на поемата, тя действа еднакво силно на мъжа и на момчето - различно, естествено, но еднакво силно. Това е белег на велика художествена творба.

Ясно е, че има много паралели между "Септември" и "Червен Емили". Тия паралели ги има не поради влияние от страна на Милев върху Диктуниос или обратно, а поради приличащите си политически ситуации, които третират, поради запознаването и на двамата поети с модернистичните течения в Европа (и особено с германския експресионизъм), поради общност в разбирането и съчувствието към потиснатия беден народ и не на последно място - поради таланта и страстта и на българския, и на финския поет. С този талант и с тази страст те извършиха нещо, което е между най-трудното в поезията: да напишат съвършена, полифонична политическа поема. Защото трябва да си спомним, че могат да остават живи полифоничните

поеми и стихотворения. Другите обикновено повяхват, умират и изчезват от съзнанието на хората. Те нямат художествената сила да се трансформират в такт с промените на времето, те и по формата си, и по съдържанието си замръзват в даден момент на историята. Естествено все още често към тях има литературно-исторически интерес, но вън от своя конкретен, обществен контекст те не са живи литературни творби. И тъй като нямат необходимия полифоничен характер, те не могат да вдъхновяват и да ангажират читателите от по-късните поколения или от други страни.

Другояче е с истинските поетични шедьоври. Текстът е един и същ, такъв какъвто го е написал поетът, той не се променя в тесния, "физическия" смисъл на думата. Но така е само външно. Всъщност текстът е жив, развива се, показва постоянно нови черти и никога не остарява. Всяко ново поколение, всеки нов читател независимо от географския или националния си произход ще го чете и ще го разбира по нов начин, по свой начин. И всеки правилно. Такива поетични шедьоври няма много. Гео-Милевата поема "Септември" е такъв шедьовър, "Червен Емили" е друг.